

THE PATH OF ST. JOHN (IVAN) OF RILA'S RELICS FROM TARNOVGRAD TO THE RILA MONASTERY IN 1469 AS A RESOURCE FOR THE DEVELOPMENT OF THE PILGRIMAGE TOURISM IN BULGARIA

Abstract: It is decades since St. John of Rila has been considered a patron and heavenly protector of the Bulgarian nation. Nowadays his holy relics, stored in the Rila cloister are worshiped from all Orthodox Christians not only from Bulgaria, but also from abroad. They are the only ones that are almost completely preserved in their integrity within the confines of contemporary Bulgaria. The true believers worship and believe not only in the miraculous power of the holy relics of St. John of Rila, but also in the holiness of places and objects which have been in contact with the saint's relics. In the past temples were built in every place where the relics have been in honour of St. John. In this connection the path which was used for the carrying of his relics from Tarnovgrad to the Rila Monastery in 1469 is sanctified and blessed, rich with spiritual grace and full of cultural monuments. After a long and thorough examination of the path on which the relics of St. John of Rila were carried in 1469 from Tarnovgrad to the Rila Monastery a restoration of the route was made. The gathering and analysis of various information and the terrain research carried out give us the reason to make the realistic thesis that we have found the closest route to that which the procession has passed once. The information gathered encompasses dozens of cultural-historical and natural object which enrich the pilgrimage tourist route. This same route represents the solid basis of an existing meaningful resource for the development of the pilgrimage, cultural-cognitive and ecological tourism in over nineteen municipalities which it crosses. In 2019 550 years of the return of the relics of St. John of Rila are celebrated and the first massive pilgrimage passing of the path from Veliko Tarnovo to the Rila Monastery is organized. The pilgrimage march called "The Holy Path" can become the ground for unification and promotion of initiatives for the forming of a meaningful national route for pilgrimage tourism in Bulgaria.

Author information:

Evgeni Koev
Vocational High School of Tourism
"Dr. Vasil Beron" - Veliko Turnovo
Sports Association
"Academik - University of Veliko Tarnovo"
✉ ev_koev@abv.bg
🌐 Bulgaria

Keywords:

St. John of Rila, holy relics, pilgrimage path, pilgrimage

Свети Йоан /Иван/ Рилски - Чудотворец от векове е приет за покровител и небесен закрилник на българския народ. Почитта към светеца се формира още по време на „равноангелския живот" на пустинника. Неговият праведен и свят живот е причина към него да се стичат с вяра и надежда множество християни. С рилския отшелник желае да се срещне дори Свети цар Петър, който извървява пътя до Рила и макар и символично отдава своята почит към Рилския Чудотворец. Въпреки, че няма конкретни данни за броя на учениците и последователите на Св Йоан Рилски, то те надхвърлят няколко десетки, като основават още приживе манастира на Рилския светец (66 по Пулос). Достатъчно показателно за разпространение култа към Св.Йоан Рилски е да споменем тримата му ревностни последователи – Св Йоаким Осоговски, Св.Гаврил Лесновски и Св.Прохор Пчински. Светците от Кюстендилския край, от който е и Рилския Чудотворец също стават пустинници, учители със

свои последователи и основатели на големи и уредени монашески обители в които също се слави името на Св. Йоан. В целия този регион на българското землище Св. Йоан става пример за подражание, надежда и духовна опора на цялото население, която почит ще остане завинаги. Не дълго след приключване на земния му път на 18 август 946 г. тленните мощи на светеца също стават обект на почитание и преклонение първоначално от учениците му от монашеското братство на манастира. Много скоро с канонизирането на рилския пустинник за светец и пренасянето на светите му мощи в края на X в. или началото на XI в. в Сердика, култът към Св. Йоан Рилски започва да добива широка популярност. Заветът на Св. Йоан Рилски към своите „чедца“ става основа за утвърждаване изрядния монашески живот, принципите за организиране и устройство на общежителните монашески братства. Забележително е, че това е най-стария запазен устав от нашите земи, а и един от най-старите образци в православния свят. Създадените поредица жития, първите от които написани скоро след просияването на светеца разширяват почитта към Св. Йоан и постепенно го превръщат в общоправославен и общохристиянски светец.

Народното (Безименното) житие, първо проложно житие, второ проложно житие от Драгоновия миней, трето проложно житие от Норовия пролог, пространно житие от Патриарх Евтимий, житие с малка похвала от Димитър Кантакузин, Рилската повест от Владислав Граматик, четвърто проложно житие от Стишния пролог, пето проложно житие, житие от йеромонах Даниил Рилски, житие от св. Никодим Светогорец са свидетелствата за почитта към Рилския пустинник.

Големият брой творби, които са ни известни днес – жития, молитви, предания, легенди за Св. Йоан Рилски писани и преписвани от българи, византийци, сърби, руси, гърци наброяват 16 пространни (за четене) и проложни (за богослужение) жития, 15 различни редакции на химнографски творби, над 35 редакции на Рилска повест на Владислав Граматик за пренасяне мощите от Търново в Рила през 1469 г., допълнително легенди и предания от средните векове до днес. (Й. Иванов – Жития)

Значителна роля сред тях има житието, съставено от видният византийски държавник и писател Георги Скилица, което разширява почитта към Св. Йоан Рилски извън българските предели и го популяризира като всеправославен светец – чудотворец. (19) По време на войната между Унгария и Византия през 1183 г. и отнасянето на мощите на свети Йоан Рилски, като безценно съкровище от унгарският крал Бела III в своята столица Естергом, допълнително разширява култа към Рилския Чудотворец. Преданието за чудото с тамошния римокатолическия епископ е една отправка, че почитта към светеца, освен на изток, се приема и в западния свят. За значимостта, която се отдава на мощите на Св. Йоан Рилски от тогавашните най-влиятелни владетели в Източна Европа говори и фактът, че мирният договор между тях и династичният брак между императорските фамилии е скрепен не с друга гаранция, а с условието за връщане мощите на светеца обратно в Средец, който акт се осъществява през 1187 г., след богато обдаряване на мощите на светеца от унгарския крал. (17). През 1195 г. след превземането на града от българските войски, водени от цар Йоан Асен I, и след благословията на тогавашния духовен глава Василий, първите свети мощи, които са пренесени тържествено за натрупване на духовна благодат и покровителство над новата столицата на второто българско царство Търново, са мощите на Св. Йоан Рилски. Огромна роля за култа към светеца изиграва първостепенната роля на Търновград като „столица на духа“, и житието, съставено от Св. Патриарх Евтимий, което се приписва и разпространява във Византия, Русия, Сърбия, Атон.

Запазването и съхраняване мощите на Св. Йоан Рилски в Търново след падането на България под Османска власт, за разлика от останалите светини, е още един фактор, който оказва влияние за подържане и утвърждаване култа към светеца. Връщането на мощите на преподобния

в Рилския манастир, който акт става повод за ново преоткриване, изваждане от забравата и „възкресяване“ на почитта към светеца не само из българските предели, но и в целите Балкани. Новите разкази и жития от Владислав Граматик и Димитър Кантакузин обогатяват и разширяват почитта към светеца. Не на последно място фактът, че чрез връщането на честните мощи в Рилския манастир, наред с неговото укрепване и разрастване, но и първостепенното място, което тази голяма обител заема в следващите векове в православния свят, също допринасят за прославата на Св.Йоан Рилски.

За пътя на връщане мощите на Св.Йоан Рилски от Търново в Рилския манастир, черпим сведения основно от Рилската повест на Владислав Граматик. Въпреки малкото конкретни податки, в последните години осъществихме комплексно проучване по проблема за конкретизиране на пътя на връщане на мощите. Събра се значителна по обем информация, освен за аргументиране на тезата за маршрута, но и за десетките културни, исторически, природни обекти и забележителности. С всички тези дадености пътят на връщане мощите на Св.Йоан Рилски, освен че за всеки вярващ християнин е осветеният – светият път, който е приел част от благодатта от преминаване по него на процесията с мощите или още повече от престоя им на отделни места по пътя, но маршрутът разполага и със значително богатство по отношение на културно-историческо и природното наследство.

Пътят на връщане мощите на Св.Йоан Рилски от Велико Търново до Рилския манастир има своята обосновка за неговата святост. Той е исторически документиран с факта на пренасяне и престоят на мощите на Рилския Чудотворец по този маршрут, но и с някой чудеса, описани от Владислав Граматик по пътя на процесията от Търново за Рилския манастир. Предпоставката за поклонническо пътуване е не само исторически, но и верски обосновано. Допълнителен, значим ресурс за развитие на поклонничеството по пътя са редицата места, обители, селища, свързани с десетки светци и престоя на свети мощи, както и наличието на много храмове, християнски паметници, манастири по маршрута.

Самото начало на пътя е от много значим за всеки християнин град. Търново е градът, който е не само столицата на Второто българско царство и естествения център на Търновската света гора, но и много повече. През 1235 г на събора в град Лампсак при каноничното ръкополагане на търновския патриарх Св.Йоаким I, Търновград е обявен за един от петте свещенни православни градове в света, наред с Йерусалим, Александрия, Антиохия и Константинопол. В тази връзка, мястото, където се е издигал свещеният средновековен храм „Възнесение Господне“, е едно от светите места не само в старата българска столица, но и в целия християнски свят. Тук е и огърлицата от храмове, в които са съхранявани мощите на дузина православни светци в продължение на векове. Днес тези свети мощи и да са пренесени или погубени, част от благодатта, която те са дарявали на Царевец и Трапезица, е съхранена на местата, където са почивали мощите на Св Петка, Св Михаил Войн, Св Филотея, Св Сава и други. Сред тези свети места са и местата, където са пазени мощите на Св.Йоан Рилски, в посветения на светеца храм на хълма Трарезица и в бившия Патриаршески и в последствие Митрополитски храм, „Св ап.Петър и Павел“.

Маршрутът на поклонническия път минава през Патриаршески манастир „Св Троица“, свързан с живота и делото на двама православни светци - Св Теодосий Търновски и Св Патриарх Евтимий. Продължава през селата Самоводене и Ресен, в което село е съществувал метох на манастира „Свето Преображение“. Много вероятно в района на метоха процесията, носеща ковчега със светите мощи, да е преминала по съществуващите и днес бродове - първо река Негованка, а след това и придошлата река Росица след чудото, което се е явило на монасите. В село Ресен е съществувал стар средновековен храм „от времето на цар Иван Асен II“, разрушен през XVIIIв от османски редифи. В началото на XIX в е изграден храм „Св Димитър“. На

неговото място в началото на ХХ в е изграден новия представителен храм на селото, което според запазените данъчни документи е било едно от големите селища в района още през ХVв. Въпреки, че настоящата работа не може да обхване всички светини и забележителности поради техния обем и се спестява упоменаването на всички храмове, които съществуват по пътя, като се налага ограничаването само със светите места, представляващи особен интерес, няма как да не бъде споменат храмът „Св Йоан Рилски“, изграден след Освобождението в с. Дъскот, осветен от Великотърновския митрополит Климент (Васил Друмев). Интересен исторически факт е, че в храма пръв свещеник е отец Петър Драганов, който съвместно с руския архимандрит Амфилохий е участвал в освещаването на Самарското знаме преди връчването му на българското опълчение за участие в Освободителната война. След смъртта си отец Драганов е погребан в църковния храм. От 2010 г. църквата в село Дъскот е обявена за недвижим художествен паметник на културата с местно значение. Потвърждаващ почитта към светеца в този район е и построения през 1868 г храм „Св.Йоан Рилски“ в Село Батак. Малко по-късно, през 1878 и 1879 г. е построен храмът „Свети Йоан Рилски“ в село Сломер, като иконите за църквата подарява самия Руския император. Особен интерес по маршрута представлява построеният в средата на ХIХв, забележителен като архитектура и украса храм „Св Троица“ в с. Овча могила. Оформен на принципа на архитектурно-декоративното единство, с предварително издялани каменни релефи, сред които се отличава с уникалното иконографско решение при изпълнението на патронната сцена на Света Троица. Западната фасада на храма, украсен с тройна арка, с колонки, корнизи, релефни изображения и изсечени надписи придава на храма вид, сравнен от известният унгарски пътешественик и изследовател Феликс Каниц със съществуващите храмове в Италия.(....) По време на Освободителната война ограбения и разорен от черкези храм в с. Стежерово е възобновен. Построената през 1869 г. и украсена през 1870 г. от габровския зограф Иванчо Хаджи Василев е била осветена през 1872 г. от първият български владика на Търново Иларион Макариополски. С руска помощ и дарения още през 1878 г храмът е бил възстановен. Понастоящем църквата в с.Стежерово е обявена за Национален паметник на културата.

Интересни обекти по маршрута представляват село Стежерово, името на което се обяснява с названието на вид дъб и със съществуването в миналото в местността „Черковището“ на група дървета, едното от които е било огромно, вековно дърво. Интерес представлява и съществуващият побит камък, днес оброк, в местността „Св Троица“ между село Стежерово и село Петокладенци, обясняван от някой с дъвен менхир. А е възможно да е играл ролята на важен крайпътен знак.

Град Никопол съхранява все още част от своите светини от средновековието. В централната част на града е запазена кръстокуполната църква „Св. св. Петър и Павел“, строена през 13 – 14 век, последният в по-голямата си част запазен средновековен храм от десетките съществували в последната столица на цар Иван Шишман. В скалите по поречието на Дунава под града са килиите на средновековния скален манастир „Св Стефан“, а над града са основите на Шишмановата крепост, пред чиято запазена главна порта според средновековни извори завършва земния си път последният цар на Търновското царство. В града според преданието е запазено тюрбето (гробницата) на Али Коч Баба, един от най-тачените алевитски водачи, което е изградено на по-старо свято място, което до скоро е било под сянката на голям вековен дъб, а на празника, съвпадащ с отбелязване на „Гергьовден“ се събират и днес и мюсюлмани и християни.

По пътя на пренасяне мощите на Св.Йоан Рилски е съществувалият до ХVІІІв манастир „Св.Георги“ - едно от забравените свети места, руините на който са в днешният парк „Кайлъка“ до гр. Плевен. Много вероятно, точно в тази обител да са престояли мощите на Рилския светец при тяхното пренасяне. Подобна за сега е съдбата и на скалния манастир,

скалната „Шишманова“ църква и съществуващия според преданията средновековен манастир над уникалния кладенец „Провъртеника“ в каньона на р.Чернялка. В този район на съществувалото и през средновековието село Карагуй, днес Гроталово е преминавал още през античността стар римски път, който все още личи на места и на запад води към днешните села Петърница и Садовец. В първото село се намира обявената за паметник на културата с местно значение църква „Света Параскева“. Към днешното село Садовец, се минава през местността „Студеница“, където и днес личат основите от известния, голям Садовецки манастир, разорен от кърджалиите през XVIIIв. Свидетелство за тази светиня, която най-вероятно е дала подслон на монашеската мисия, която пренася мощите на Чудотвореца, е запазилата се триетажна кула, извисяваща се над долината на р. Вит и основите от големия за времето си манастирски храм, заемащ площ над 40 кв.м. В същата местност, в скалния венец на западния бряг на реката са скалните ниши, които са били преустроени и използвани през средновековието за монашески килии. Проведените проучвания и редовни археологически разкопки са документирали и наличието на триредов средновековен надпис, изсечен на скала източно от обителта. В землището на съседното село Ъглен е друга светиня, свързана с мъченичеството на много местни хора, загинали в Пещерата на живоизгорените, над която от няколко години е монтиран кръст, до който всяка година се отслужва молебен в памет на загиналите. Друг уникален средновековен паметник е многократно изграждания и разрушаван Карлуковски манастир. Един забележителен средновековен духовен център, от който днес е запазен средновековния манастирски храм „Успение Богородично“ със стенописи от XVIв дело на Св.Пимен Зограф. Към съществувалия голям манастирския комплекс са спадали и скалните църкви с килии „Св Марина“, „Св. безср.Козма и Дамян“, „Св Никола“, известен като „Глигора“ и сигурно още няколко скита, от които личат отделни скални килии, имената на които са потънали в забравата. Чудесно е, че днес скитът „Св Марина“ с портретите на болярина Рутеш, съпругата и сина му, е напълно възстановен и украсен храм, в който се осъществяват в определени дни и богослужения, а до скита „Св Никола“ има достъпен път, удобно стълбище и подържан скален параклис, до който всеки желаещ може да достигне. През живописния Карлуковски пролом на река Искър, минавайки под природната забележителност „Червеница“ се достига село Кунино със запазена, подържана и действаща, стара каменна еднокорабна църква „Св Николай“. В близост в землището на съседното село Каменно поле се намира един уникален средновековен храм, известен днес с името „Пустата църква“. Въпреки разрушенията и поругаванията този, изграден изцяло от камък величествен с размерите си храм, в който до преди няколко десетилетия са личали и части от два живописни слоя, се извисява сам сред наистина каменното поле. Преданията го свързват с времето на цар Йоан Асен II, но някои елементи подсказват още по-старата му история. Подобна към момента е и съдбата на още една средновековна светиня в района, в който вероятно са престояли мощите на Св.Йоан Рилски при връщането им в Рилския манастир. Долнобешовишкия манастир „Св.Архангел Михаил“ съществувал повече от VIв е почти изцяло опустошен в последните 30 години. Манастирските сгради, порта, огради са разрушени и единствено храмът на обителта все още е запазен, въпреки че и той се намира в тежко състояние, съхранява запазени в сравнително добро състояние уникални стенописи, дело на прочутият ни възрожденски художник Захари Зограф. И двата храма са обявени за куртурно-исторически паметници с национално значение, които и църквата и държавата трябва да обгрижат достойно, за да бъдат съхранени за следващите поколения. Един от малкото обгрижвани, големи манастири по пътя е Тържишкия манастир, в който е запазен, въпреки недоброто му общо състояние, средновековен храм „Св Николай Чудотворец“ , стенописан през XVIв от Св Пимен Зограф. От 1991 в манастира е изграден нов храм посветен на Св пророк Илия.

В селото, в чието землище е изграден манастирът, село Старо село, свидетелство за вярата и отдадеността на хората е стария каменен храм „Св. Георги Победоносец”, датиран от 1270 година, маркираща наличието на старо християнско селище и духовен център, който е възможно да е бил в помощ за осъществяване на монашеската процесия

Подобен значим християнски център, дори и по време на робството, е било и съседното село Царевец, в което е запазен уникален средновековен храм с реставрирани чудесни стенописи, украсяващи и много редкия зидан иконостас със живи, изящни образи. Наличието на зидан иконостас дават основание на някой да отнесат храма към един от най-старите запазени храмове на Балканите. В близост до селото са и известните скални скитове с врязани по стените им средновековни рисунки и надписи. С уникалните си средновековни стенописи е известна и следващата монашеска обител, “Свети Йоан Рилски (Пустини)” над с. Бистрец . Средновековния храм, постницата, пещерния манастир, които са съществували са едно от светите места и значимо духовно средище от миналото. Посветеността на обителта на Св Йоан в народната памет се свързва с почитта към Рилския Чудотворец. Друг макар и по-нов, храм утвърждаващ култа към Св Йоан Рилски е този в с. Паволче. Пътят, следващ стария римски друм към Черепишкия манастир - другото много вероятно място, през което преминава процесията и престояват светите мощи на отшелника, преминава край средновековния храм “Свети Георги Победоносец” до с. Люти брод. Храмът е впечатлявал със своята архитектура с вътрешни колони и със живописна украса. В него са открити шест богати средновековни погребения, вероятно на местни боляри, според изследвачите на обекта, свързващи храма със средновековния Коритен град. Обявен е за паметник на културата с национално значение. Черепишкият манастир е другата значима и голяма светина по пътя. Името на обителта се свързва с легенди за цар Иван Шишман и с реални факти от живота на Св Пимен Зографски, който приключва земния си път и е погребан в обителта. В последствие светите мощи на големия строител и украсител на десетки храмове и манастири са отнесени в Суходолския манастир до гр.Княжевац. Манастирът се свързва още с името на Софроний Врачански, с един от най-известните тревненски зографи, Витан и други. Обителта съхранява православната духовност в едни от най-тежките години за православието, когато в нея е установена Духовната семинария. Манастирът “Седемте престола” е другото свято място с единствена по рода си храмова архитектура. Според някой предания манастирът е основан още през ХІв. и се свързва с името на цар Петър Делян, чиито последен дом станала обителта. Безспорно, въпреки липсата на преки доказателства, процесията с мощите на Св.Йоан Рилски преминава и получава подкрепа в Курилския манастир , чиито патрон и покровител е именно Рилският Чудотворец. Манастирът датира още от Хв и основаването му се свързва с времето на цар Петър I. Днес тази обител е една от няколкото в пределите на Бълтария посветени на светеца, но една от малкото, която се свързва пряко с присъствието на Чудотвореца на това място. Едно от благословените, наситените с благодат свети места от самия Св. Йоан.

Днешната столица София е един от градовете, които са получили най-голямо благословение от Рилския светец. Мощите на Св.Йоан Рилски престояват неколкократно с различна продължителност и на различни места в града. При връщането им към Рилския манастир изрично е подчертано, че мощите са положени и престояват в продължение на шест дни в Ротондата „Св.Георги", който храм за щастие днес съществува и в него редовно се служи, за разлика от разрушените храмове, в които много по-дълго време са престояли мощите на светеца по време на Средецкия период от съхранение мощите му извън Рилската обител. Светите места след София можем да свържем с храма в Бояна, откъдето вероятно е преминала процесията, но и където е запазен един от най-ранните стенописи на Св.Йоан Рилски. В близост до съседното село Владая е запазен до днес култът към светеца, като се поддържа оброк и се отслужват празнични служби в чест на Рилския Чудотворец. Кладнишкия манастир, основан още през ХІІв

и съществувал по време на пренасяне мощите на светеца, вероятно е предоставил подслон на монашеската процесия. Култ кам Св Йоан Рилски е запазен и в село Старо село, където, наред с изградения параклис посветен на светеца, съществува и преданието за преминаване на процесията със светите мощи през селото. Естественото продължение на пътя отвежда към малкия, но значим като светиня и културно-историческо наследство, средновековен храм „Свето Възнесение Господне“ в северната покрайнина на с. Червен брег. Много дискусии е предизвикало описанието на Владислав Граматик за мястото, където процесията с мощите на Св Йоан Рилски преминава река Джерман. Различните опити за анализ на цялостния маршрут за преминаване от Средец до Рилския манастир, разглеждането на отделни предания за съществувалия „Бял път“, по който е преминала процесията, природно-географските дадености и особености, наличието на села до реката по времето на разглежданите събития, водят към обосноващото заключение, че най-вероятно процесията е преминала река Джерман при днешният град Дупница и там се е състояла описаната среща на монасите с множество поклонници от целия регион. В този район са останали да починат и участниците в процесията преди да достигнат до високата планина. Възможно е това събитие да се е случило в района на най-стария храм в сеището, според някой храмът „Св Никола“ в Горната махала. На това място храм е съществувал още през средните векове. Възобновен в началото на XVIIв от йеромонах Георги, в храма е погребан и последният Самоковски митрополит, Ефрем. Днес най-големия, благоустроен и украсен храм в града е енорийския храм „Св Богородица“, за който също има твърдения, че е изграден в сегашния си вид на мястото на стар средновековен храм. Особен интерес по пътя на процесията представлява средновековния храм „Св Архангел Михаил“ в град Рила, изграден още през XIIIв, който наскоро бе изцяло обновен, ремонтиран и посреща богомолци. Метохът „Орлица“ със стария си храм в предверието на който е изрисува известната сцена „Връщане на мощите“, която предава в жива, реалистична картина самата процесия за връщане на мощите на светеца. Метохът, според учените, които са проучвали историята му, е бил изграден и е съществувал в началото на XIVв, а малко след преминаване на процесията, възможно от увеличения интерес сред поклонниците, е обновен и разширен. Същото се отнася и за храмовете в Дупница и в с. Червен брег

Съществуващите обекти, както по пътя, така и в големите градове, през които се минава и в самата Света Рилска обител, са още допълнителни места за поклонение и почит към духовни, православни светци, личности, културно-исторически паметници и забележителности.

Този огромен ресурс, който в настоящата работа, естествено, не е обхванат и описан напълно, дава огромни възможности за създаване, развитие и утвърждаване на голям изключително съдържателен и благодатен маршрут за развитие на поклонически туризъм в България. Обединяването на различни институции, местна и централна власт, православната църква, организации и граждани, ще даде възможност за утвърждаване на този значим и перспективен маршрут за развитие на туризъм в над 19 общини, 7 административни области и десетки селища, обвързани с основния маршрут на пътя на пренасяне мощите на Св.Йоан Рилски, които могат да бъдат увеличени с възможността за прокарване на места на допълнителни, паралелни маршрути.

References:

1. Anchev, Ancho i dr. Rilskiyat manastir, S., 1968
2. Atanasov, Slavcho, Svetata Rilska Obitel i Rila planina, izdanie na Svetata Rilska Obitel, 1948
Belchev, Deyan Pravoslavni tsarkvi i manastiri v plevenskia kray, izd.,Faber",2017
3. Belchev, Deyan, Selishta i selishtni imena v plevenskia kray ot antichnostta do nashi dni, izd.,Faber",2015

4. Duychev, Iv., Rilskiyat manastir. S. 1960
5. Duychev, Ivan, Rilskiyat svetets i negovata obitel, S., 1947; II. fototipno izdanie, S., 1990. Ivanov, Yordan, Sv. Ivan Rilski i negoviyat manastir, S., 1917, 164 s.
6. Ivanov, Y. Zhitia na sv. Ivana Rilski. – Godishnik na Sofiyskia universitet, Istoriko-filologicheski fakultet, 32, 1936, 1 – 108
7. Zlatarski, V. Georgi Skilitza i napisanoto ot nego zhitie na sv. Ivan Rilski. – Izvestia na Istoricheskoto druzhestvo, 13, 1933, 49 – 80
8. Kliment Rilets, arhim. Zhivotat na Sv. Ivana Rilski. Istorica na Rilskia manastir. Patevoditel iz Rilskia manastir. S., 1942
9. Kamburova-Radkova, R., Rilskiyat manastir prez Vazrazhdaneto. S., 1972
10. Koeva, Margarita i dr., Rilskiyat manastir, S., 2000
11. Malchev R, Rangochev K, 1100 gadini kult kam Sv. Ivan Rilski, IRK „Rod“, S, 2000
12. Pulos, Panteleymon, arhim. Sv. Ivan Rilski: vechen nebesen pokrovitel na balgarskia narod. S., 1992
13. Todorova, K ,Rilskiyat chudotvorets i bisteshkiyat manastir „Sv Ivan Pusti“, Vratsa, 2013
14. Tuleshkov, Nikolay, "Stroitelna istoria na Rilskia metoh Orlitsa.-Vekove, kn.1, 1981
15. Fekeldzhiev, I. Narodni legendi za Ivan Rilski. S., 1979